

לפרשת מקץ – תשע"ד

"באשר ה' אתו"

שלום סנדיק

אמרו במדרש, בפרשת מקץ: "... אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו' - זה יוסף, 'ולא פנה אל הרהבים' - על ידי שאמר לשר המשקים 'זכרתני והזכרתני', נתוסף לו שתי שנים." [1]

המדרש נתלה בלשון התורה, "ויהי מקץ שנתים ימים" ולא נאמר "אחרי". כאילו היה צורך שיעברו השנתים הללו, ורק אתרי שהסתיימו יכול היה יוסף לצאת מבית הסוהר. אבל קשה מאד להבין את תכנו של המדרש הזה. האם אדם אמור לשים מבטחו בה', ולא להשתדל בהצלתו? והרי דבר מושכל הוא, ומוזכר גם בדברי חז"ל, [2] שאדם צריך לעמול ולעשות בשתי ידיו, והקב"ה שולח את ברכתו!

יש מאנשי תנועת המוסר שאמרו, שהכפילות "זכרתני והזכרתני", מבטאת השתדלות שהיא מוגזמת לפי מעלתו של יוסף. ועל זה נענש. פירוש זה עומד בהתאם לשיטתם, שלפי גודל מעלתו של אדם, כך עליו למעט בהשתדלות. יש הרבה לדון בדבריהם כשלעצמם. אבל לומר ש"זכרתני והזכרתני" הוא השתדלות יתר - תמוה מאד.

החזון איש בספרו 'אמונה ובטחון' [3] כתב, שהסכוי ששר המשקים יזכור את יוסף הוא אפסי. ולכן הפניה אליו אינה אלא מעשה של יאוש. ואדם הבוטח בה' כראוי, אינו נמצא לעולם במצב של יאוש, ועל כן אינו עושה מעשים שאין להם שחר.

אפשר להציע דרך אחרת: כל מעשה מכירת יוסף והעלילות שבעקבותיו, צריך לראותם כענין אלוהי פלאי. החל במעשה התמוה של האחים, אבל בעיקר בהמשך. בהצלחתו של יוסף בבית פוטיפר. - "ויהי ה' את יוסף מהי איש מצליח". יש לשים לב לתאור המיוחד של התורה כאן: בדרך כלל כשהתורה מספרת את הקורה עם אבותינו, היא מתארת את המאורעות כמתרחשים על פי סדרו של עולם, בלי להזכיר את שם ה'. למשל על הצלחתו של יצחק נאמר - "ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד". ואין התורה אומרת "ויגדל ה' את האיש"! אמנם אבימלך אומר ליצחק - "ראוי ראינו כי היה ה' עמך", [4] כמו שאמר אבימלך גם לאברהם - "אלוהים עמך בכל אשר אתה עשה". [5] אבל אלה אינן אלא לשונות של שיחה, שבהם המדבר מדבר לפי דעתו ומחשבתו של השומע. התורה עצמה על כל פנים מתארת את הצלחתו של יצחק בדרך של ספור מאורע סבעי ורגיל. רק בהתרחשויות נסיות מוזכר שם ה'. "וינגע ה' את פרעה", [6] "כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך". [7]

אבל בפרשתו של יוסף נאמר, "ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח". הלשון הזאת אומרת שיש כאן הצלחה נסית. ולא זו בלבד. הכתוב ממשיך - "וירא אדניו כי ה' אתו" וכל אשר הוא עשה ה' מצליח בידו". ולא "וירא אדניו כי יוסף מצליח"! הנס הוא כל כך בולט, שגם פוטיפר מכיר בו! [8]

וכך גם בבית הסוהר. "ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד וייתן חנו בעיני שר בית הסוהר". ושוב, גם בעיני שר בית הסוהר נראה, שאין כאן דברים טבעיים רגילים: "אין שר בית הסוהר רואה את כל מאומה בידו, באשר ה' אתו. ואשר הוא עשה ה' מצליח". ולא נאמר "באשר כל אשר הוא עושה הוא מצליח" - שזה בעצם הדבר האמור לענין את שר בית הסוהר?

גם שר המשקים ושר האופים מכירים את גדולתו הרוחנית של יוסף. הרי יוסף הוא המשרת אותם, והם חושפים לפניו את מצוקותיהם, וגם מצפים לשמוע ממנו את פתרון חלומותיהם. ויוסף מודיע להם, שהיכולת לפתור חלומות באה מאלוהים.

על כן, יוסף, האיש שה' אתו, ראוי היה שישאר בעיני שר המשקים כאדם רם ונשא. הכבוד שירחש ליוסף, יגדיל בעיניו את ה'. כשיוסף מבקש ממנו להזכיר אותו לפני פרעה, הוא מראה את עצמו כאיש חלש, הזקוק לטובותיו של שר המשקים. הנזק הרוחני הנגרם כאן דומה מעט לנזק שגורם גחזי, כשהוא מבקש מנעמן מתת בשם אלישע. אלישע סרב לקבל דבר מנעמן,

ובזה הציב את עצמו כאיש האלוהים שנותן, ואינו צריך לקבל. הבקשה של גחזי קלקלה את התדמית הזאת.
מעין זה הוא חטאו של יוסף. בבקשתו הוא מקטין בעיני שר המשקים את ערכו של איש אלוהים. ועדיין צריך עיון!

[1] בראשית רבה פט, ג.

[2] תנחומא ויצא, יג.

[3] פרק ב', ו.

[4] שם כח.

[5] שם כא, כב.

[6] שם יב, יז.

[7] שם כ, יח.

[8] זהו הבסיס לדברי המדרש: "היה מוזג לרבו יין קונדיטון, והוא אומר לו, מה מזגת ליי הוא קונדיטון. אומר לו פסינטון אני רוצה. - והיה פסינטון!". תנחומא וישב חי.